AVATARURILE MODELULUI

STĂNUȚA CREȚU

„Critica devine în felul ei propria creație. Orice tentativă de a pătrunde în labirint (în cazul operelor profunde) comportă ipoteze riscante, dacă nu o «aventură»".

Const. Ciopraga, *Între Ulysse și Don Quijote*

Oprindu-ne asupra unui scriitor care respinge literatura-joc, „fără raport cu actul cunoașterii"[1], și care tinde să exprime o „experiență universală"[2], vorbind „în parabole și legende de o taină care i-a fost încredințată"[3], nu putem fi uimiți să constatăm cum, la el, ideea de model cunoaște o potențare maximă. Literatura lui Mircea Eliade este, aproape în întregime, o literatură fantastică și o meditație, dat fiind că ea are drept centru dimensiunea sacrală a lumii, a omului.

„Je crois que, toujours, le transhistorique est camouflé dans l'historique, l'extraordinaire dans l'ordinaire"[4]. De unde, ambivalența evenimentului, o realitate-mască, un fantastic în plină claritate.

În hieratismul ei, lumea ce închide misterul poate fi revelatorie, dar revelația trebuie cucerită. Autorul creează indicii revelației, rețeaua lor, un cod în care cheia e dată de întâlnirea cu ceea ce ne salvează.

„Dacă Elefterescu și-a revelat secretul mitului ce-l obsedează, nu mai scapă. Ori își urmează modelul, cu riscurile pe care le implică, ori îi rezistă, și atunci e strivit"[5], arăta un personaj din nuvela *În curte la Dionis*.

Fără a exagera cu nimic, proza lui Mircea Eliade poate fi considerată un itinerar spiritual, oprire asupra adevărurilor esențiale.

Și, fie că e vorba de uitarea modelului și de pierderea de sine (în *La țigănci, Ghicitor în pietre, Podul*), fie că e vorba de căutarea lui îndârjită, prin artă, filosofie, științe (în *Uniforme de general, În curte la Dionis, Les Trois Grâces*), fie

---

[1] M. Eliade, *L'Épreuve du labyrinthe. Entretiens avec Claude-Henri Rocquet*, Paris, Pierre Belfond, 1978, p. 205.

[2] M. Eliade, *Oceanografie*, București, Ed. Cultura Poporului, 1934,p. 176–177.

[3] M. Eliade, *În curte la Dionis*, București, E. P. L., 1981, p. 451.

[4] M. Eliade, *L'Épreuve du labyrinthe*, p. 203.

[5] P. 477.

BDD-A1334 © 1994-1998 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.201.71 (2024-04-27 02:00:23 UTC)

de miracolul regăsirii și al contopirii cu el, arhetipul se înconjură de o gravitate deosebită, întrucât Iisus Cristos este văzut ca imagine paradigmatică a omenescului pe calea desăvârșirii lui.

„Omul se face printr-o serie de inițieri inconștiente sau conștiente"[6], afirma în dialogurile cu Claude-Henri Roquet, publicate sub titlul *L'Épreuve du labyrinthe*.

Modalitatea specifică de manifestare a sacrului în conștiința umană este semnul[7]. Datoria cititorului e de a fi treaz pentru a birui labirintul semnelor și a recunoaște acele amintiri pe care fantasticul și mitologicul eliadesc le restructurează, chiar și atunci când li se dă un strai ce le-ar putea face irecognoscibile.

Am ales, de aceea, două schițe foarte cunoscute, foarte citate, însă puțin înțelese: *Douăsprezece mii de capete de vite* și *O fotografie veche de 14 ani*. În ele, modelul cristic duce la situații și soluții contrastante, iar figurile dominante, ce susțin motivul și prin care se „construiește" taina, sunt aceleași: *numărul* (numerele 12 și 14, în special) și *casa* (cu varianta „casa Domnului" – biserica).

Formula narațiunii e dată de acel realism-capcană (prin aparența înnămolire în cotidian) propriu lui, dar și literaturii moderne, marcată de înstrăinarea de divin a omului (Kafka, Beckett, Gracq, Buzzati). Un „realism" dincolo de care circulă puternicul curent al tradiției ezoterice, interesată să capteze în simboluri esențele. Căci „nu putem lucra cu instrumentele cunoașterii exacte într-o lume care nu încetează a închide în ea revelația", susținea Mircea Eliade.

Introduși într-o cârciumă a Bucureștiului anilor de război, avem în față un om masiv, fără expresie, necioplit și plin de importanța lui de om cu bani: Iancu Gore. Să atragem atenția că la Mircea Eliade numele sunt întotdeauna semnificative. Vom vedea ce ajunge acela care, inițial, fu numit „darul lui Dumnezeu" (Ioan, diminutivat Iancu, aceasta însemna la origine[8]) și „veghetorul" (Grigore, Gore). Pentru început, diminutivarea e simțită ca depreciativă, posibil, chiar purtătoare de semn întors.

Gore comandă de băut și se uită mereu la ceas. Cârciumarului îi cere relații despre Păunescu (siglă solară, păunul e și „formă de Bodhisattva", conotația principală fiind cea de renunțare la robia lumească[9]), Păunescu de la Finanțe (legătura de substanță, nu numai lingvistică, dintre *numen*, care desemna divinitatea, *numerus* – număr și *nummus* – monedă a fost comentată de E. Bindel în cartea sa despre *Elementele spirituale ale numerelor*[10]). Lui, Gore îi avansase trei milioane, ca să obțină aprobarea de a exporta 12 mii de capete de vite. Află că

---

[6] P. 39.

[7] S. Al. George, *Arhaic și universal*, București, Ed. Eminescu, 1981, p. 178.

[8] *Dicționar biblic*, Oradea, Ed. Cartea Creștină, 1995, p. 654.

[9] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*, Paris, Seghers, II, 1974, p. 352.

[10] E. Bindel, *Elementele spirituale ale numerelor*, trad. Radu Duma, București, Ed. Herald, 1996, p. 15.

BDD-A1334 © 1994-1998 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.201.71 (2024-04-27 02:00:23 UTC)

Păunescu s-a mutat după bombardament şi că la numărul 14 din strada Frumoasei nu mai stă nimeni (14 e dublul lui 7, număr care făcea „trecerea de la material la nematerial"[11]; în *Kabbală* a şaptea sephiră e Netzah, ce se înrudeşte cu Nike, semnificând „victoria", victoria spiritului).

„– E pustiu!" sunt cuvintele cârciumarului şi în ele se adună toată greutatea adevăratei înţelegeri a mutării.

Sprijinindu-ne şi pe învinuirile pe care Gore i le aduce lui Păunescu („Escrocul!... a şters-o să se pună la adăpost. Mă lasă aici, singur, sub bombardament!"[12]), putem vedea, credem, în acesta pe Crist, cel care, înălţându-se la cer, s-a mutat din lumea oamenilor; ceea ce, în înţelegerea limitată a negustorului, se traduce prin „i-a escrocat", „i-a părăsit".

Presimţirile ce trimit la sens sunt doar ale noastre, Gore se mişcă într-o totală ignoranţă; adevărata turnură a întâmplării sale îi scapă.

Mânios şi gata să ceară socoteală, vizitează casa goală de la numărul 14. Este surprins de alarma aeriană şi, luându-se după afişul cu un deget arătător vopsit în negru şi inscripţia „La 20 de metri (număr de temut 20, „număr al durerii"[13]) adăpost antiaerian", coboară într-o pivniţă.

Se mai aflau acolo o doamnă cam la cincizeci de ani, Popovici, slujnica ei şi un bătrân judecător.

Atmosfera oarecum stranie, dată de indiferenţa celor trei faţă de noul venit, nu-l impresionează pe acesta, copleşit cum e de necazul lui: „Şase mii de capete de vită... Câştig net, patruzeci de milioane. M-a legat la ochi. Şi-a bătut joc de mine. L-a păcălit pe Iancu Gore!"[14]

După încetarea alarmei, Gore se întoarce la cârciumă, nu fără a înregistra în treacăt contrastul dintre căldura de afară (notând simbolic combustia caracteristică vieţii) şi „răcoarea umedă" dinăuntru (din spaţiul morţii). Aici va afla – fără a se tulbura, pentru că el se consideră victima bătăii de joc a celorlalţi („Mama voastră de nebuni!") – că în ziua aceea nu a fost nici o alarmă şi că doamna Popovici, servitoarea şi judecătorul Protopopescu muriseră în urmă cu 40 de zile (cifra consacră împlinirea Legii), într-un bombardament care a distrus în întregime adăpostul şi casa de la numărul 74 (74 e de două ori 37, care, într-o interpretare prin gematrie, dă numele lui Iisus Cristos[15]).

Deoarece Gore insistă să adeverească versiunea sa prin mărturia doamnei Popovici, împreună cu patru muncitori, revine la locul ştiut. Dezorientat, trebuie să constate dispariţia sub ruine a adăpostului şi a unei părţi a străzii. „– S-a terminat cu strada Frumoasei", i se spune (cu aluzie la sfârşitul unei lumi a podoabei şi

---

[11] *Ibidem*, p. 90.

[12] M. Eliade, *În curte la Dionis*, p. 148.

[13] Alexandrian, *Istoria filosofiei oculte*, trad. Claudia Dumitriu, Bucureşti, Humanitas, 1994, p. 131.

[14] M. Eliade, *În curte la Dionis*, p. 153.

[15] E. Bindel, *op. cit.*, p. 221.

BDD-A1334 © 1994-1998 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.201.71 (2024-04-27 02:00:23 UTC)

părerii). „Asta-i strada Grădinilor. La capăt, e stația de tramvai! – Ce-mi pasă? șuieră furios Gore... Toate astea, înțelese el, din cauza escrocului de Păunescu"[16].

Ceea ce se impune atenției, fie și ignorând limbajul simbolurilor, este ruptura-scandal a timpului. Gore afirmă a fi fost în adăpost în acel prezent care susține fațada povestirii. El fusese acolo în urmă cu 40 de zile și din adăpostul distrus nimeni nu a scăpat cu viață.

Prima concluzie care s-ar impune ține de fantastic: Gore ar fi un suflet fără de odihnă. Cu atât mai mult cu cât, după o foarte răspândită credință, un mort nu părăsește locurile în care a trăit 40 de zile.

De ce prin moarte nu ajunge Iancu Gore la izbăvire? Ne-o spune chiar el, personajul, creionat ca un ins orbit de aparențe (puterea, banii, considerația) și împiedicat prin această viață goală să dea un sens morții sale, să se întoarcă la Dumnezeu. „E ceas împărătesc! L-am cumpărat la Odesa. A fost ceasul țarului... – Ia ține-l în mână! Ce zici? Cât crezi că face?" Cu ceasul lui greu, de aur, se prezintă Gore cârciumarului și în adăpost.

Aurul, de aceeași natură cu soarele spiritual, care este divinul din om, și timpul, care guvernează mișcările cosmice, putere venind de „sus" (de la țar, ori împărat, ori Atoatefăcătorul), îi sunt, în esența lor, necunoscute. Darul lui Dumnezeu va fi robit în Iancu Gore stărilor inferioare și pervertit, transformat în contrariul său. Omul a devenit un „animal rapace care calculează"[17].

Și totuși, Gore se autodefinește ca „om de încredere și de viitor". Mai mult, ar putea fi văzut drept un supraveghetor, o călăuză; el avea să treacă peste „frontieră" 12 mii de capete de vite.

„Vite", cu înțelesul biblic, nepeiorativ, de turmă care trebuie călăuzită, și 12 mii duc la imaginea fidelilor supraviețuitori din apocalipsă și susțin tema schiței: salvarea omului.

Numai că salvarea nu va fi posibilă sub conducerea lui Gore. În *Deuteronom* se arată: „Dumnezeul cel veșnic este un loc de adăpost"[18]. „–Dar ce căutați în adăpost?" îl întrebase cârciumarul (Caron) pe Gore, care, grosolan, inconștient, batjocoritor, nu se vădea a fi una dintre făpturile destinate cerului. De Înaltul Salvator îl leagă ranchiuna, nu iubirea, și peste el cade, ca peste Gore Pîrgu, umbra grea a Celui Rău. „– Voi nu știți cine e Gore, le spuse de departe scoțându-și portmoneul. N-ați auzit de Gore, om de încredere și de viitor. Dar o să auziți. O să auziți de Iancu Gore! Și începu să numere nervos bancnotele". „–Ionică! Unde mi-ai fost, Ionică? Te caut de un ceas, diavole!" își strigă o mamă copilul, întărind cu rostirea numelui pierdut sfârșitul premonitoriu al schiței.

Mircea Eliade impune, prin proza sa fantastică, o viziune a morții ce nu diferă în esență de cea folclorică: moartea – cale de acces către un mod superior de existență.

---

[16] M. Eliade, *În curte la Dionis*, p. 158.
[17] E. Bindel, *op. cit.*, p. 14.
[18] *Deuteronomul*, 33, 27.

BDD-A1334 © 1994-1998 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.201.71 (2024-04-27 02:00:23 UTC)

Multe dintre personajele sale vor rătăci în moarte. Această rătăcire este pandantul pierderii, înstrăinării lor de Real în viață.

O situație cu totul particulară aduce povestirea *O fotografie veche de 14 ani:* un suflet petrecut se întoarce din drumul său întru eternitate ca să mulțumească celui care l-a ajutat să se mântuiască.

Modelul mântuirii e figurat aici mult mai enigmatic, prin raportul secret dintre personaje: doctorul Martin (Duguy sau Dugay), Dumitru și soția sa, Thecla.

Dumitru este singur în casa Domnului, pe care o găsise – ca în întâmplarea ce-i marcase destinul – firesc, tocmai când începuse să se teamă că s-a rătăcit. Îl caută pe doctorul Martin, pentru a-și exprima recunoștința. În urmă cu patru ani, ilustrul predicator, care vindeca prin rugăciune tot felul de nevoințe, înfăptuise miracolul asupra Theclei, bolnavă de astm din copilărie, o fotografie a ei, veche de 10 ani, substituindu-se femeii aflate acasă, la 2 mii de mile depărtare.

Îndrumat spre consiliu de ușierul ce nu-și aduce aminte de Martin, află că doctorul făcător de minuni, un escroc, de fapt, fusese închis, pentru că de la Mrs. Blith, mama unei paralitice, luase bani. Nu-i lipsea curajul, după temniță întorcându-se „la locul crimei" (este expresia din text). În același cartier cu doamna, în barul „Three Hundred", continua să se întâlnească cu oamenii pe care-i „înșelase".

Dumitru, neclintit în convingerea sa că Martin face minuni, îl va căuta la bar. Îl găsește, îmbătrânit, sub numele Dugay. Martin nu-l recunoaște pe Dumitru și pe Thecla cea din fotografie o confundă cu o fată din corul de la Syracuza.

Susține, șocant, că nu înțelege de ce biserica despre care i se vorbește se poate numi Biserica Mântuirii, când Dumnezeu s-a retras în transcendent, iar transcendența se înfățișează pământenilor ca neant.

Dumitru nu se îndoiește și nu se va lăsa, cum zice, „păcălit". Pentru el, Atotputernicul nu i-a părăsit pe oameni, El continuă să se îndure de ei și îi mântuiește. Face dovada milei dumnezeiești arătând fotografia, veche acum de 14 ani (precum în schița precedentă, numărul e semnul „contopirii", al revenirii la unitatea universală[19]). *Miraculoasa schimbare care a avut loc e aceasta:* nu numai că s-a vindecat, dar femeia de 30 de ani a și întinerit, arătând, tunsă scurt, ca la 19 ani, „copilă".

Pentru Dugay-Martin reînvie un trecut pe care el l-ar fi vrut iertat și uitat. Trebuie să-și reia responsabilitățile, căci unde doi sau trei drepți s-au adunat, biserica lui Dumnezeu, identificată cu Împărăția, există.

Nu în prezentul povestirii, ci în vecia morții se întâmplă totul. Aici e miezul misterului: aici 14 ani sunt tot atâta cât 10.

Intrarea în biserică evocă destul de clar intrarea în taina divinității. Același este și sensul revenirii lui Dumitru, după 4 ani, pe urmele lui 8 februarie, dat fiind că cifra 8 este dedicată de tradiție celor drepți și resurecției. Încețoșarea datelor

[19] F. Ciarnău, *Numerele vii*, Piatra Neamț, Ed. Solteris, 1995, p. 42.

BDD-A1334 © 1994-1998 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.201.71 (2024-04-27 02:00:23 UTC)

temporale și spațiale trimite, de asemenea, la trecerea „dincolo": au trecut 4 ani (4 e atributul materialității), înțelegem, de la moartea Theclei; la rândul lui, acum, Dumitru vine să mulțumească Domnului. Când s-a produs minunea, Thecla era la 2 mii de mile distanță, acasă, în lumea lui 2, a dualității; când se încearcă adeverirea minunii cu proba fotografiei, ea e, tot acasă, la 12 mii de leghe, 12 mii trecând-o de partea celor salvați.

În chip enigmatic este conturată figura lui Crist. Evocată mai ales prin prisma puterii de taumaturg (autor de vindecări miraculoase), imaginea cristică pare a coincide cu figura celui ce a gândit miracolul drept o adâncire a omului în sine însuși, până la rădăcina însuflețitoare a dumnezeirii, Louis Claude de Saint-Martin (autor, la 1792, al codului *Le Nouvel homme,* în care făcuse din rugăciune centrul existenței). Cu Iisus, Dumnezeul temut devine Dumnezeu intim. Martinismul a pus un accent particular pe „calea internă"[20], pe experiența religioasă individuală, în regenerarea omului.

Apropierea era, pentru Mircea Eliade, seducătoare. Scriitorul va monta un semnificativ joc al avatarurilor: Iisus, Saint-Martin, Duguy, Dugay, Dumitru. Dar și în *Biblie* Cristos a schimbat, ascunzându-se în umilință, chipul de Dumnezeu cu cel de rob, iar trupul de lumină cu unul trecător. „Doar de-atunci, din pușcărie [*soma – sema,* trupul e temniță, la gnostici (nota n., S.C.)], mă consider om – om de nimic, dar totuși om"[21], pretinde Dugay.

Și alte indicii fac posibilă apropierea celor două figuri: și Saint-Martin a fost întemnițat, și el, mistic înflăcărat și om foarte pur, a fost socotit escroc, șarlatan.

Singur Crist a coborât, după o evanghelie apocrifă, în iad, la neamuri – s-a întors, deci, în „același cartier"[22] cu moartea, cu Mrs. Blith. Întâlnirea cu ea „a însemnat totodată moartea și învierea mea"[23], mărturisește Dugay.

Reflexe ale istoriei sale luminează scena de la bar.

„–Dar unde dă ochii cu ei? Unde-i întâlnește? La bar, la «Three Hundred»"[24]. (Până la nașterea Mântuitorului, 300 de ani, *three hundred,* a durat – conform unei legende despre originea apostolilor, consemnată de Frații Grimm – somnul celor doisprezece Aleși[25].)

La bar, Iisus apare rece, înstrăinat, sub alt nume: este când Duguy, când Dugay; primul e format de la *guy,* 'tip, ins', 'un oarecare' al doilea, de la *gay,* însemnând 'strălucitor', dar și 'homosexual' – 'formă profană' (a se vedea comentariile lui M. Eliade din *Mefistofel și androginul),* căzută, pentru zeiasca androginie. („Și au făcut Elohim pe om după chipul lor; după chipul lor l-au făcut

[20] Vezi Alexandrian, *op. cit.*, p. 336–341 și A. Nataf, *Maeștrii ocultismului*, trad. G. Anania și Matilda Banu, București, Ed. Enciclopedică, 1995, p. 279–281.

[21] M. Eliade, *În curte la Dionis*, p. 63.

[22] *Ibidem*, p. 55.

[23] *Ibidem*, p. 63.

[24] *Ibidem*, p. 55.

[25] După E. Bindel, *op. cit.*, p. 105.

BDD-A1334 © 1994-1998 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.201.71 (2024-04-27 02:00:23 UTC)

Elohim: l-au făcut masculin-feminin" aflăm dintr-o versiune a *Genezei*[26]. Iar după apostolul Pavel, prin botezul în Cristos, nu va mai fi „nici parte bărbătească, nici parte femeiască, fiindcă toţi suntem una în Hristos Iisus"[27]).

Dar într-o epocă dominată de viziunea materialistă, cel ce propovăduieşte viul, viaţa în spirit, pare ridicol, inadecvat: „...Pentru asta am plătit, îl întrerupse Dugay... Asta a fost înainte. Şi pentru toate păcatele mele de-atunci am plătit. Am stat doi ani în puşcărie şi când am ieşit, am fost zvârlit la gunoi [*Christ au dépotoir* este titlul unui pamflet al lui Léon Bloy (nota n., S. C.)]. Azi nu mai sunt nimic. Nu mai am nici o identitate. Dacă n-ar fi fost teologia care să mă ţină în lume, aş dispărea în neant"[28].

O cale simplă de a ieşi din atmosfera generală de damnare, rezultat al privării de Dumnezeu, e credinţa naivă, sădită ca un dat în sufletul ţăranului venit de la Dunăre. Dumitru poate fi socotit un erou: el crede, dar îşi şi afirmă, îşi şi cucereşte sfinţenia. Nu se izolează de Dumnezeu într-o intelectualizare sterilă şi, mai ales, acţionează pentru a o apropia de Dumnezeu pe Thecla.

Prea greu nu este să ghiceşti în acest „personaj" principiul feminin al fiinţei, *anima* – în traducere directă, 'suflu'; des, 'umbră', *eidolon*[29], sau 'imagine', *eikon* (de unde şi *fotografie*). Thecla şi Dumitru, la care domină tăria gândului, sunt ipostazieri ale forţelor fundamentale ale omului, *psyche* (sufletul) şi *nous* (inteligenţa, spiritul), iar unitatea lor originară e tradusă în nuntă.

Anima este, însă, mai aproape de suportul fizic, de corp. Pătimind în virtutea legăturilor ei cu vitalul (Van Helmont, alt taumaturg, aşeza astmul, alături de isterie, între dereglările produse de imaginaţie şi de pasiuni), va fi *izbăvită* datorită influenţei spiritului, deschis graţiei: „Miracolul l-a săvârşit prietenul nostru, Dumitru"[30].

O dată cu transfigurarea animei, devenită rezonabilă, ajunge omul – învăţătura lui Thoma d'Aquino a fixat motivul – imaginea lui Dumnezeu. Şi numai susţinută de statornicia, de nădejdea şi de încrederea lui Dumitru în Iisus şi în posibilitatea de a dobândi eternitatea prin el, Thecla cea de 30 de ani se purifică şi coincide cu fecioara eternă, Maria.

Numele principiului masculin spune totul, judecat ca derivat de la Demeter: înseamnă pământul cultivat care primeşte bobul roditor. Alternanta trecere a zeiţei prin Hades şi Olimp afirmă necesitatea de sublimare a dorinţelor terestre şi de regenerare în lumina divinului. *Demetra*, pe urmele ei *Dumitru*, indică, de fapt, calea către nemurire.

---

[26] *Ibidem*, p. 206.
[27] Galateni, 3, 28.
[28] M. Eliade, *În curte la Dionis*, p. 60.
[29] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*, I, p. 51.
[30] M. Eliade, *În curte la Dionis*, p. 70.

BDD-A1334 © 1994-1998 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.201.71 (2024-04-27 02:00:23 UTC)

Nu putem să nu sesizăm în această amplă și sigură concertare a semnelor, în convergența sensurilor, ideea autorului, o idee conducătoare: dialectica *modelului* este dialectica *salvării*, iar cuvântului i se oferă o șansă supremă: să traducă și să susțină aventura mistică a omului.

LES AVATARS DU MODÈLE

RÉSUMÉ

L'étude propose, en analysant des symboles numériques et les archétypes présents dans les nouvelles *Douze mille têtes de bétail* et *Une photo vieille de quatorze ans*, une interprétation du fantastique de M. Eliade sous le signe d'un de ses patterns essentiels: le Sauveur, Jésus Christ.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

BDD-A1334 © 1994-1998 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.201.71 (2024-04-27 02:00:23 UTC)